

ANDERE LANDBOUW? ANDERE ECONOMIE!

Ecologische economie als fundament voor een duurzame landbouw

Inleiding

Boeren moeten knokken om het hoofd boven water te houden. Bij de minste tegenslag met het klimaat, op de markt of om het even waar, laten ze van zich horen. Elke druppel van tegenslag is er een te veel, de emmer loopt over.

Dat heeft ervoor gezorgd dat boeren en boerinnen een klagerig imago kregen.

Elk jaar is er wel iets mis, elk seizoen is er wel een ramp. En telkens opnieuw worden politici aangepord om snel enkele maatregelen te nemen. Maar in werkelijkheid heeft die minister of parlementair heel weinig armslag. Het zijn 'de markten' die niet mee willen – en het landbouwbeleid biedt onvoldoende antwoord.

Met de regelmaat van de klok werkt de Europese machine aan hervormingen van dat landbouwbeleid. Telkens zijn er nieuwe uitdagingen, maar het blijft moeilijk om de kern van het probleem aan te pakken. Aan het landbouwmodel wordt wel iedere keer wat geschaafd en het wordt bijgespijkerd, premies worden wat aangepast of leggen andere accenten, maar ecologie en economie blijven elkaars tegengestelden. Het landbouw-economisch model wordt niet in vraag gesteld. Maar precies dat willen wij wel doen!

Pijnpunten van het neoliberale marktmodel

Crisis van het model

De bankencrisis en het daaropvolgende crashen van de financiële luchtbel deed bij velen de wenkbrauwen fronsen. Het neoliberale marktmodel werd tot vorig jaar nog zelden in vraag gesteld. Fukuyama¹ schreef in de jaren '90 zelfs dat dit zo perfect was, dat het als een eindpunt in de geschiedenis kon worden beschouwd. Maar plots begon dit geloof te wankelen... Had Fukuyama het dan toch mis?

Ondanks alle twijfel en onheil op de financiële markten, gingen de meesten echter gewoon door als echte "believers" in het neoliberale model. De hoop dat de financiële crisis tot nadenken en hervorming zou aanzetten, was te vergeefs. Dat verklaart ook Joseph Stiglitz², een gerenommeerd maar ook gecontesteerd econoom: "Ik was één van hen die hoopte dat de financiële crisis Amerikanen en anderen een

lesje zou leren over de noodzaak van grotere gelijkheid, strengere regulering en een beter evenwicht tussen markt en overheid... Maar het tegendeel is aan de orde.."

Misschien is een echte kentering in het economisch denken nog niet aan de orde, maar toch stellen we vast dat plots heel wat vragen gesteld worden, vragen die sinds de val de Berlijnse Muur op de achtergrond waren geraakt. Plots lezen we in heel wat kranten artikels en analyses die de werking van de financiële sector aan het licht brengen, die de consument diets maken hoe geldcreatie, kredieten, doorgedreven consumptie en economische groei onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn.

Eén kaart weghalen volstaat om dat kaartenhuisje in elkaar te doen storten of kan verre-gaande gevolgen hebben. Dat is ook de reden waarom overheden soms heel gauw hun neoliberale marktideologie opzij schuiven, als het nodig blijkt om de banken te stutten³.

Economische groei

De neoliberale markt economie steunt voor haar stabiliteit structureel op economische groei. Wanneer de groei hapert, geraken politici in paniek. Bedrijven worstelen dan om te overleven. Mensen verliezen hun baan en soms ook hun huis. Er dreigt onmiddellijk de neerwaartse spiraal van de recessie. Vraagtekens stellen bij de groei geldt als het gedrag van dwazen⁴.

Voor velen is het echter niet helemaal duidelijk waarom die groei zo dwingend is. Het is een axioma geworden, in de hoofden van velen is dit zelfs een soort natuurlijke wetmatigheid: "Je moet toch vooruit in het leven?". Ooit stelden we de vraag aan een groep landbouwers wat ze zouden kiezen: een bedrijf met 400000 liter melkquotum of één met 200000 liter melkquotum, maar met eenzelfde inkomen. Bijna alle boeren kozen voor het grote bedrijf. Meer werk dus voor eenzelfde inkomen, dat was logisch, want als je aan de toekomst denkt, moet je aan groei denken. Ook voor politici en professoren is het vaak moeilijk om uitgelegd te krijgen waarom die zo geprezen groei levensnoodzakelijk is.

Tim Jackson legt dit goed uit⁴. Kapitalistische economieën, weet hij, leggen een sterke nadruk op de efficiëntie waarmee gebruik gemaakt wordt van de productie-input (arbeid, kapitaal, grondstoffen). Voortdurende technologische verbeteringen maken dat er meer kan worden geproduceerd met een bepaalde input. Verbetering van de efficiëntie drukt de kosten en zo wordt de vraag gestimuleerd. Dat draagt bij aan een spiraal van expansie. Maar het betekent tegelijkertijd dat er van jaar tot jaar minder mensen nodig zijn om dezelfde goederen te produceren.

Zolang de economie snel genoeg groeit om deze verbetering van de arbeidsproductiviteit te compenseren, is er geen probleem. Maar gebeurt dat niet, dan verliest ergens iemand zijn of haar baan. En toegenomen werkloosheid zorgt voor een verminderde koopkracht, verlies aan consumentenvertrouwen en daardoor vermindert de vraag naar consumptiegoederen nog meer. Zo raken we al gauw in een negatieve spiraal.

Een draak met veel koppen

Economische groei is echter een draak met veel koppen. Enerzijds moeten we het onderscheid maken tussen volume-groei (meer producten, meer verbruik van grondstoffen) en groei van diensten (meer onderwijs, meer zorg en dergelijke). Dat onderscheid is belangrijk omdat een toename van de diensteneconomie veel minder impact heeft op het milieu.

Maar groei kan ook betekenen dat er meer activiteiten via de markt verlopen. Als bijvoorbeeld alle gratis mantelzorg vervangen wordt door diensten zoals kindercrèches, bejaardenhomes en dies meer, dan groeit de economie wel, maar dan is het nog niet duidelijk of er ook wel een toename is van het welzijn. In dat geval groeit wel het BNP, de index voor economische groei, maar niet het nationaal geluk.

Maar ook als we die aspecten van economische groei onder de loep nemen, dan zijn we er nog niet uit. Want economische groei hangt uiteraard af van de hoeveelheid goederen en diensten, maar ook van het prijsniveau dat gehanteerd wordt. Als alles duurder wordt (inflatie), dan stijgt onze economische omzet wel, maar dan hebben we nog niet meer om op te eten. Inflatie is dus een belangrijke component.

Anderzijds is die inflatie gekoppeld aan de intrest op geld. Want die is over het algemeen hoger dan de inflatie, anders loont het niet voor een spaarder om zijn geld bij de bank in bewaring te geven. Hoge inflatie wakkert dus de intrestvoeten aan, dat is goed voor wie wil sparen, maar niet voor wie wil lenen om economische activiteiten te starten. Niet goed voor de groei dus. Het is niet de bedoeling om hier heel het kluwen van onze macro-economie uit de doeken te doen, maar we willen hiermee wel

aantonen dat geld, intrest en economische groei sterk met elkaar verweven zijn.

Waar we in dit verhaal voornamelijk op focussen is de fysieke groei van de economie. Want die heeft rechtstreeks impact op het milieu en de natuurlijke bronnen. En dat blijft een belangrijk pijnpunt van onze groei-economie. Ondanks een toenemend bewustzijn en heel wat pogingen om het milieu te 'redden', zijn onze milieuproblemen nog steeds niet opgelost, blijft de opwarming van de aarde een immens probleem, is er nog steeds een afname van de biodiversiteit, enz. Talrijke klimaatconferenties en plannen voor duurzame ontwikkeling werden georganiseerd, maar het blijkt niet te lukken om dat tij te keren.

De mythe van de ont koppeling

De gangbare reactie op het dilemma van de (fysieke) groei doet een beroep op het concept van de ont koppeling. Door het ontwikkelen van meer efficiënte productieprocessen kunnen grondstoffen beter ingezet worden. Meer met minder, dus. Dat is ook een logische stap, vanuit de ambitie om de winst te maximaliseren.

De praktijk toont ook aan dat energie en grondstoffen, zeker in Europa, veel efficiënter ingezet worden. Maar daarbij moet onderscheid gemaakt worden tussen relatieve en absolute ont koppeling. Per geproduceerde hoeveelheid verbruiken we wel veel minder, maar als gevolg van de doorgedreven economische groei blijft er absoluut toch een significante toename van het verbruik van energie en grondstoffen⁴. En dus blijft het een onaangename waarheid dat we met onze economische groei rooibouw plegen.

Ook al is het theoretisch denkbaar dat onze economie kan groeien zonder bijkomend verbruik van materialen, energie en andere fysieke elementen, de praktijk toont aan dat we hierin voorlopig niet slagen.

Conclusie

De evolutie naar een zogenaamde stationaire economie, een economie die fysiek niet meer groeit, is dus noodzakelijk. Een stationaire economie wordt door Daly beschreven als een economie waar ontwikkeling eerder wordt beschouwd als de kwalitatieve verbetering van de levensvoorwaarden dan het nastreven van kwantitatieve volumegroei. Hij maakt hierbij de vergelijking met de groei van een kind tot volwassenheid. Zodra het kind volwassen is, groeit het niet meer maar het zal zich wel verder ontwikkelen⁵.

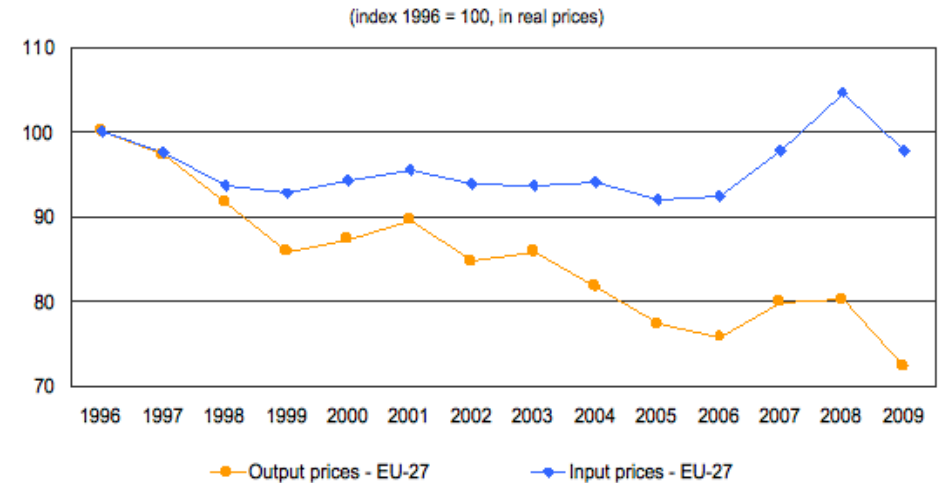
Dat inzicht is uiteraard vooral relevant voor ontwikkelde economieën in het Westen⁵. In tal van landen in het Zuiden moet er eerst nog een belangrijke groeifase komen. Economische groei blijft dus zeker op een aantal plaatsen aan de orde. Maar op andere plaatsen is de 'cultuur van het genoeg' een belangrijke uitdaging.

Landbouw: een geval apart

De crisissen van de afgelopen tijd doen heel wat vragen rijzen bij de werking van het neo-liberale marktmodel. Maar dat dit model voor de landbouw niet werkt, had Wervel al langer door⁶. Want meer nog dan in andere sectoren komen de pijnpunten van het neoliberal economisch denken aan het licht in het landbouwverhaal. Het systeem heeft de voorbije decennia gezorgd voor een neerwaartse

Vermarktbare en andere goederen

Wie voedsel of andere goederen produceert, kan die voor een deel zelf benutten. Maar het merendeel is uiteraard bestemd voor derden. Via de markt kunnen deze aan de man gebracht worden. Soms moet je die markt letterlijk nemen. Hoe langer hoe meer boeren hebben vandaag weer een

Figuur 1: Evolutie van de prijzen in de landbouwsector⁷

prijze spiraal die haast onhoudbaar is geworden. Die prijzenspiraal heeft rechtstreekse gevolgen voor het inkomen van de land- en tuinbouwers. Ondanks alle begeleidende maatregelen die er vanuit het landbouwbeleid voorzien zijn, slagen we er niet in om het inkomen van de Vlaamse boeren behoorlijk op te krikken. Het arbeidsinkomen bedroeg in 2009 nog steeds minder dan de helft van het vergelijkbaar inkomen in andere sectoren⁸. Er is dus duidelijk iets mis, en dat heeft voor een groot deel te maken met de werking van ons marktsysteem.

echt marktkraam, waarbij ze zowat letterlijk achter hun producten staan. Maar ook wat verkocht wordt via de grotere handelskanalen, plaatsen we onder de noemer van de markt.

Dat werkt allemaal relatief goed, zolang het gaat over effectieve marktgoederen. Maar de landbouw levert ook heel wat minder tastbare resultaten. Denk hierbij maar aan de affiches die een aantal jaren geleden in Vlaanderen geplaatst werden met de slogan: "Dit landschap wordt je gratis aangeboden door de landbouw". Of dat effectief gratis aan-

geboden wordt, is misschien voer voor discussie, maar het is een gegeven dat het onderhoud van het landschap wel voor een groot deel gebeurt door de landbouw. En de vergoeding voor dit werk wordt niet zonder meer voorzien door het marktsysteem. Want een dienst of product kan immers maar via de markt aangeboden worden als er enerzijds een zekere concurrentie is voor het verbruik. Een appel kan je maar één keer opeten, maar langs een landschap kan je tientallen keren voorbij rijden, en het wordt er niet minder mooi van. Bovendien kan je het zicht op een mooie boom niet zo maar verhandelen. Het is zoals met het licht van de straat of van de zon: het wordt niet minder aangenaam als er meerdere mensen kijken⁹.

8 Zo zijn er tal van zogenaamde 'ecosysteemdiensten' die de landbouw levert, en waarvoor de markt niet het geschikte format is om die te vergoeden.

Homo economicus

Wat bovendien vaak over het hoofd wordt gezien, is dat boeren zich zelden gedragen als de perfecte **homo economicus**. En dat gaat zeker niet alleen op voor de boeren die aan een soort overlevingslandbouw doen. Ook boeren en boerinnen in onze regio's laten zich vaak leiden door andere motieven dan loutere maximalisatie van de winst. Vaak denken ze ook op langere termijn en zien het behoud van de boerderij over de generaties heen als een doelstelling. Ook het behoud van autonomie is een belangrijk aspect dat het gedrag van landbouwers kan verklaren. Het is één van de strategieën die Van der Ploeg¹⁰ toewijst aan een vorm van landbouw die hij 'boerenlandbouw' noemt.

Zonder daaraan een waardeoordeel te koppelen, moeten we alleszins vaststellen dat dit wringt met het sterk opgedrongen keurslijf van het neoliberale marktmodel waartoe een landbouwer vandaag haast gedwongen wordt.

Vraag en aanbod

De prijs van marktbaar goederen zoals granen, melk, groenten en dergelijke is in principe het resultaat van vraag en aanbod. Hoe meer er gegeten wordt, hoe duurder iets zal zijn. En hoe meer er geoogst wordt, hoe goedkoper. Want als er bijvoorbeeld 1 kg aardappelen te veel is op de markt, dan daalt de prijs snel. Boeren weten dat.

Het specifieke aan de landbouw is dat prijschommelingen relatief weinig effect hebben op de vraag. Mensen eten nu eenmaal slechts één keer hun buik vol. Goedkopere aardappelen leiden nauwelijks tot een toename van de vraag; we noemen dat in de economie een geringe prijselasticiteit.

Maar dat is niet de enige reden waarom de theoretische principes van vraag en aanbod moeilijk toepasbaar zijn op de landbouw. Het is immers ook moeilijk om het aanbod af te stemmen op de vraag. Want de boer heeft de geproduceerde hoeveelheden niet altijd netjes onder controle. Dat is logisch als je weet hoe de natuur werkt. Soms valt de oogst mee, soms niet. Soms geven de koeien vlotjes melk, soms heel wat minder. Maar nooit kan je de melkproductie van een koe een tijdje stil leggen.

En als je als boer een grote investering achter de rug hebt voor bijvoorbeeld een nieuwe stal of een

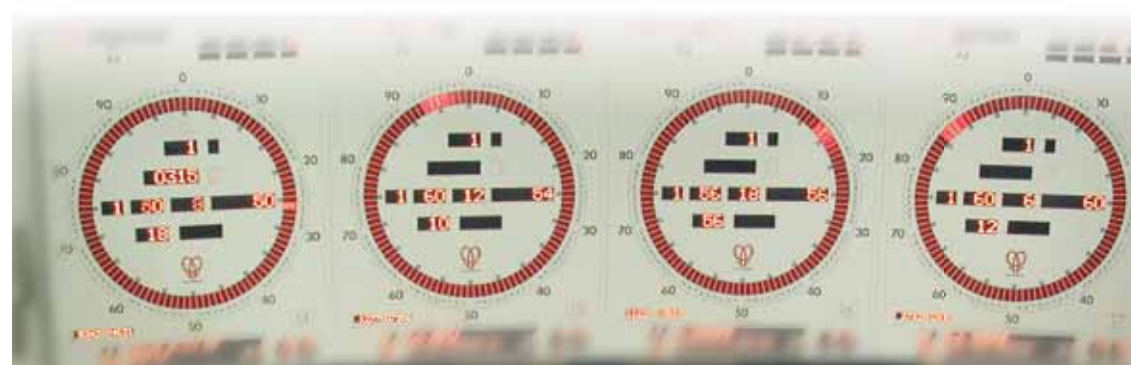
andere aanplant van fruitbomen, dan kan je moeilijk terug. De investeringen zijn vaak zo hoog in verhouding tot de waarde van het product, dat je nauwelijks kunt bijsturen zolang de schulden bij de bank niet vereffend zijn. En dus moet die boer maar door produceren, los van wat de markt als signaal geeft.

Zo zijn er tientallen voorbeelden bekend van een problematische afstemming van vraag en aanbod in de landbouw. En dat is inherent aan de landbouw. Of je nu efficiënt produceert of niet, of je nu duurzaam produceert of niet, dat is een gegeven.

Ook de biologische landbouw kampt met datzelfde structureel probleem. Momenteel tilt men in de bio-sector niet zwaar aan dit economisch aspect. Voor de meeste bio-producten bevinden we ons immers in een vraag-markt en zijn de prijzen relatief goed. Er is immers nog een tekort. Maar eenmaal er van iets (tijdelijk) wat te veel is, keldert die prijs zonder meer. Bioproducenten die gekozen hebben voor rechtstreekse vermarkting ondervinden dit effect met enige vertraging, maar als je bij de grootwarenhuizen aanklopt, merk je ook als bioboer al gauw hoe je de speelbal wordt van een moeilijke afstemming tussen vraag en aanbod.

Informatie

Een ander essentieel probleem dat gelinkt is aan de structuur van de landbouwsector is de ongelijke informatie die beschikbaar is voor boeren en hun afnemers. Boeren zijn het gewoon geraakt dat ze de prijzen van hun afnemers maar moeten accepteren. De veekoopman, de melkerij of de maalderij, zij zullen wel weten wat een eerlijke prijs is... Boeren en boerinnen zijn meestal vrij kleine spelers op de markt en kunnen niet optonen tegen het uitgebreide informatienetwerk van hun afnemers. Dat kan gaan van de veekoopman die informatie vindt op de dierenmarkt, maar het gaat ook over de multinational die een wereldwijd kennis-netwerk heeft – of die informatie heeft over gestockeerde hoeveelheden – en zo prima kan inspelen op allerlei speculatieve aspecten op de voedselmarkten. In dergelijke omstandigheden is het onmogelijk om een correct evenwicht te vinden tussen vraag en aanbod.

Conclusie

Hoewel niet iedereen het ermee eens is, is het toch een ruim verspreide idee dat de falende werking van de markt de landbouw parten speelt. Velen bevestigen ook dat voedsel niet zomaar kan behandeld worden als andere goederen waarvan vraag en aanbod zonder meer door de markt worden geregeerd¹¹. Maar de durf ontbreekt vaak om de conclusies te trekken, er wordt nog te veel warm en koud tegelijk geblazen. En ondertussen zijn we zo vertrouwd geraakt met de heersende marktmechanismen dat we nauwelijks zien dat er nog andere marktvormen bestaan.

Markten zijn nuttig en nodig, laat daarover geen misverstand bestaan. De vraag is alleen welke vorm ze moeten aannemen. En daarin zijn we duidelijk: het neoliberale marktsysteem voldoet niet voor een duurzame landbouw. We hebben nood aan een ander concept, een andere format of paradigma dat een economische rendabele landbouw mogelijk maakt, zonder dat dit tot ecologische rooibouw hoeft te leiden.

Naar een nieuw paradigma

Er zijn heel wat problemen met het neoliberaal marktmodel. Dat wordt niet echt ontkend. De kwestie is hoe en waar er moet worden gesleuteld. En steeds vaker wordt ook de vraag gesteld of hier en daar wat sleutelen wel voldoende is. Moeten we onze economische wagen nog repareren, of is hij aan vervanging toe?

Het is in elk geval duidelijk dat we de economie niet kunnen loskoppelen van de fysische werkelijkheid. Dat is misschien een ongemakkelijke waarheid. Maar een economisch model dat hiermee geen rekening houdt, is gedoemd om vroeg of laat als een zeepbel uiteen te spatten. Er worden dan ook heel wat pogingen ondernomen om hieraan een mouw te passen.

Groene Economie

In tijden van economische recessie wordt telkens druk gezocht naar initiatieven om uit het dal te raken. Vooral de overheden zoeken dan snel manieren om uit de negatieve spiraal te geraken, want de recessies hebben rechtstreeks impact op de uitgaven en inkomsten van de overheid.

Eén van de nieuwe hypes daarbij is de formule van de groene economie. Er bestaan ondertussen heel wat definities van 'groene groei', maar het valt op dat er tussen de stakeholders een veelvoud aan termen en invullingen van die term bestaat²⁹. In het concept van een 'groene economie' worden allerhande milieuvriendelijke technologieën gestimuleerd. Investeren in isolatiemateriaal, zonnepanelen, windmolens, elektrische wagens, enz., zijn best wel interessant om onze milieu-impact te reduceren, en tegelijk een boost te geven aan de economische groei. Maar daar blijven we uiteraard met een aantal vraagtekens zitten: hoe ver kunnen

we gaan met onze groene investeringen? Compenseren deze effectief de impact van extra fysieke groei van de economie? Of is dat een doekje voor het bloeden? Het is nog lang niet duidelijk of groene economie meer zal zijn dan een synoniem voor alles-bij-het-oude-laten²⁹...

Milieueconomie

Om de interactie tussen de economie en ons ecosysteem op te vangen, werd op het einde van de 20e eeuw een bijkomende tak van de klassieke economie gecreëerd: de milieueconomie.

Om de negatieve, maar ook positieve invloeden op het eco-systeem ('externaliteiten') op te nemen in de kostprijs van een product, werden allerlei methodes ontwikkeld om de prijs van die omgevingsfactoren te bepalen. Dat wordt ook 'internalisering van de kosten' genoemd. Heel veel van onze klassieke milieutaksen zijn daarop gebaseerd.

De internalisering van de milieukosten zijn op zich wel correct bedoeld, maar er blijven toch een aantal knelpunten. Het risico bestaat immers dat doorgaan met consumeren gerechtvaardigd wordt, omdat de kosten toch geïnternaliseerd zijn. En hoewel een aantal dingen best te berekenen zijn, is het een illusie om te denken dat alle milieueffecten te kwantificeren zijn.

Wat zal bijvoorbeeld het uiteindelijke effect zijn van de opwarming van de aarde? Dat is niet te berekenen! We moeten er immers van uitgaan dat het mondiale klimaatstelsel zich als een chaotisch systeem kan gedragen, eenmaal het te sterk uit balans is gebracht¹¹. De natuur gedraagt zich immers zelden als een perfect lineair systeem.

En los van de technische aspecten van de berekeningswijzen, kan de vraag gesteld worden of

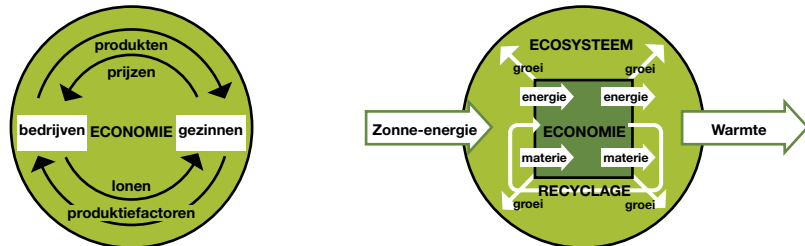
bijvoorbeeld biodiversiteit überhaupt in een monetaire waarde kan worden uitgedrukt. En wat met de afweging tussen huidig consumeren van natuurlijke grondstoffen en het recht van toekomstige generaties? Daarvoor bestaan er ook rekenmethodes, die sterk gevoelig zijn voor het gebruikte intrestpercentage dat wordt aangerekend⁹. Maar zijn dat niet veeleer ethische kwesties?

Daarmee willen we niet zeggen dat de milieukosten niet zo veel mogelijk moeten worden geïnternaliseerd. Dat is sowieso nodig. Maar de draagwijdte van de methodiek moet worden gelineariseerd. Want ondanks de relevantie van deze methodes blijft de idee behouden dat de natuur ten dienste staat van de economie en dat, als er al grenzen moeten worden getrokken, het marktmechanisme zelf wel zal tussenkomen¹². En net daar willen we met de ecologische economie een stapje verder gaan.

Ecologische economie

Over de grenzen van de disciplines heen

Een deel van het probleem is ongetwijfeld dat milieuproblemen nog altijd grotendeels aangepakt worden vanuit één specifieke discipline. De

Figuur 2: Cirkelvormig stroomschema in de klassieke economie versus de visie vanuit de ecologische economie¹².

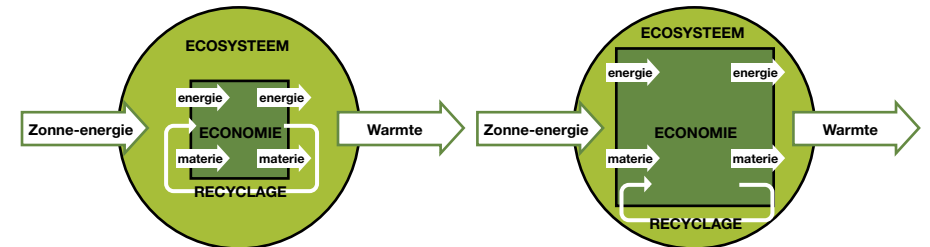
minister van Milieu hoeft zich bij wijze van spreken niet te moeien met de bevoegdheden van de minister van Economie. Nochtans knelt daar vaak het schoentje.

Want er is een directe link tussen het schijnbaar onoplosbaar milieuprobleem en de groei-dwang van ons huidig economisch model. Die link wordt nog te vaak (al of niet bewust) ontkend door de economen van de afgelopen eeuw. Daly vergelijkt dit met de manier waarop de joods-christelijke traditie de natuur liet verdwijnen uit het godsdienstverhaal⁹. Net op dezelfde manier lieten Anglo-Amerikaanse economen de natuur verdwijnen uit de economie.

Specifiek voor de ecologische economie is de omkering van de relatie tussen economie en natuur. De economie wordt niet meer beschouwd als een geïsoleerd en zelfregulerend systeem, maar als een onderdeel van een grotere structuur, het ecosysteem¹². In de klassieke economie worden stromen van productie en consumptie beschouwd als oneindige cyclische geldstromen. In de ecologische economie wordt ook rekening gehouden met de goederenstromen. Het ecosysteem waarvan deze economie deel uitmaakt, is eindig.

De ecologische economie vertrekt van het gegeven dat onze natuurlijke rijkdommen en ruimte beperkt is, of dus schaars. De ruimte en natuurlijke bronnen die we hebben bepalen onze milieugebruiksruimte, en dus ook de mate waarin onze economie kan groeien. We noemen dat de evolutie van een lege naar een volle wereld. Door het succes van de industriële revolutie en de toegenomen wereldbevolking, zijn immers

heel wat goederen die voordien haast onbeperkt beschikbaar waren, nu ook schaarse goederen geworden: ruimte, landbouwgrond, proper water, zuivere lucht. Die schaarsheid is inherent aan de natuur, en dus ook aan onze macro-economie. Schaarsheid is geen uitvinding van de mens, of niet zoals Marx dacht, alleen het gevolg van ongelijke machtsverhoudingen⁹. Of we het nu leuk vinden of niet, onze manoeuvreerruimte is beperkt.

Figuur 3: Van een lege wereld naar een volle wereld¹².

De basis voor deze visie is terug te vinden in de standpunten van de Roemeense econoom Nicholas Georgescu-Roegen. Hij was de eerste om een natuurkundige benadering van de economie voor te stellen en daarin een essentiële plaats te voorzien voor de wetten van de thermodynamica¹² (zie kader). Dat houdt in dat processen in de natuur niet omkeerbaar zijn, dat er een richting is in de tijd. Je kan dat vergelijken met een botsende bal die na verloop van tijd tot stilstand komt. Het omgekeerde zal nooit spontaan gebeuren.

Het is een historische fout geweest het economisch model los te koppelen van de fysische dimensies. De klassieke economie doet dat wel. En

dat kan ook in haar redenering, want ze stelt de financiële stromen centraal in de economie. En dat is nu precies het verschil: geld gehoorzaamt niet aan de wetten van de thermodynamica. Daly legt dit uit aan de hand van het voorbeeld van schulden. Twee varkens zijn een positieve hoeveelheid, ze vertegenwoordigen een fysische hoeveelheid. Maar 'min twee varkens', schuld dus, vormen een imaginaire hoeveelheid, zonder enige fysische dimensie. Zo werd een economisch systeem ontwikkeld dat volledig losgekoppeld werd van de biofysische principes. De macro-economie is in dit model van niets buiten zichzelf afhankelijk. Maar de wetten van thermodynamica leren ons dat dit perpetuum mobile een fysische onmogelijkheid is.

Wetten thermodynamica

De thermodynamica is het deel van de natuurkunde dat zich bezighoudt met het verband tussen energie en de eigenschappen van systemen. De eerste hoofdwet van de thermodynamica stelt dat energie niet vernietigd kan worden. In een geïsoleerd en gesloten systeem is de hoeveelheid energie constant. De vorm van energie kan veranderen in reële processen, maar de hoeveelheid blijft in principe dezelfde. De tweede wet van de thermodynamica bepaalt de richting waarin die reële processen plaats kunnen vinden: hete voorwerpen koelen spontaan af, botsende ballen komen uiteindelijk tot stilstand. Hoewel zij perfect mogelijk zijn volgens de eerste hoofdwet, zijn de omgekeerde processen in tegenspraak met de tweede hoofdwet van de thermodynamica. Een stil liggende bal zal nooit spontaan beginnen te botsen¹³. Dat is een belangrijk gegeven, want dat houdt in dat reële processen onomkeerbaar zijn. De tweede hoofdwet introduceert een richting in de tijd. In de praktijk houdt de tweede wet vooral in dat er beperkingen zijn voor wat de efficiëntie betreft waarmee energie kan worden omgezet in mechanische arbeid. Maar ook dat het concept van recyclage zijn grenzen kent.

14

“On-economische groei”

In het concept van de ecologische economie proberen economen die beperking in te bouwen. Ze zien de macro-economie als een onderdeel van iets groters, van een eco-systeem, de aarde. Dat heeft voor gevolg dat groei van die macro-economie ten koste gaat van iets anders in dat geheel. Met andere woorden: groei heeft een “opportuïteitskost”. Je moet met andere woorden iets in de plaats stellen, iets opgeven om die groei te realiseren. Het is vergelijkbaar met micro-economische modellen – of dus de economie op bedrijfsniveau. Wat we moeten opgeven noemen we in de economie de marginale kost. Zo lang die marginale kost kleiner is dan de het marginaal nut (de opbrengst), gaan we erop vooruit. Maar als die kost groter wordt dan het nut, dan heeft het geen zin meer om door te groeien. Dan komen we in een fase van ‘on-economische groei’.

Welvaart herdefiniëren

Om los te komen van die economische groei-dwang, zullen we onze economische modellen moeten bijsturen. Maar er is meer dan dat. De gangbare economische theorie gaat er nog steeds van uit dat ieder individu zich gedraagt als de echte *homo economicus*. Die is perfect rationeel, redeneert uitsluitend in functie van eigenbelang en is onverzadigbaar. Dit beeld lijkt eerder op een karikatuur van de mens dan op een correcte beeld⁹. Iedereen weet bijvoorbeeld dat het menselijk gedrag zelden rationeel is en ook voor een groot deel gebaseerd is op emoties. Waarom zouden bedrijven anders zo’n groot budget besteden aan reclamecampagnes?

Anderzijds is het ook bekend dat het niet altijd de absolute hoeveelheid consumptiegoederen is die onze tevredenheid bepaalt, maar voor een groot deel ook de relatieve hoeveelheid. Consumptie is bij ons immers vaak gelinkt met status, en dus is het niet altijd een kwestie van zo veel moge-

lijk hebben, maar vooral van meer hebben dan mijn soortgenoten in de straat, de familie of de vriendenkring. Daly ontkent niet dat het menselijk gedrag voor een deel verklaard wordt door de rationele karaktertrekken van de *homo economicus*, maar dat verklaart in zijn ogen slechts een beperkt deel van ons gedrag.

Wat ook onze drijfveren zijn, we zullen ons gedrag moeten bijsturen. Want ook al zijn we niet altijd of zelden rationeel, consumeren blijft een belangrijke drijfveer in de *feel good-industrie*. Aanpassing van de economische structuur zal dan ook weinig vooruitgang opleveren als niet tegelijkertijd komaf wordt gemaakt met de sociale logica die ons opsluit in de ‘ijzeren kooi’ van het consumentisme¹³. Een veel ruimer begrip van de term ‘welvaart’ is zonder meer aan de orde. Daly verwijst hierbij naar Manfred Max Neef, een Chileens denker die vooral actief was op het vlak van menselijke ontwikkeling⁹. Volgens Max Neef zijn de menselijke behoeften veel ruimer dan alleen het verzadigen van zijn materiële behoeftes. Overleven is een behoefte, maar de mens heeft evenzeer behoefte aan bescherming, affectie, identiteit...¹⁴ Belangrijk bij Max Neef is ook dat hij ervan uit gaat dat bepaalde behoeftes voldaan kunnen zijn. Ze zijn met andere woorden niet onverzadigbaar. Dat stemt overeen met de idee van afnemend marginaal nut in de economie. En naast individuele behoeftes zijn er ook behoeftes van de groep waartoe iemand behoort.

Helaas is het model van Max Neef niet zo eenvoudig te operationaliseren. De voorgestelde behoeftes zijn zeer ruim en moeilijk meetbaar. Maar menselijk welzijn is er nu eenmaal niet om statistieken te paaien...

Wel is het overduidelijk dat welvaart niet kan wor-

den beperkt tot de hoeveelheid geconsumeerde goederen. En nog minder relevant is het om welvaart te meten aan de hand van economische omzet met een instrument zoals het bruto nationaal product (BNP). Dat is de som van de economische toegevoegde waarden van een land. Het is de maatstaf voor de grootte van een economie, niet voor de welvaart en zeker niet voor het welzijn. Zo houdt BNP bijvoorbeeld geen rekening met het feit dat defensie-uitgaven wel goed zijn voor de economie, maar geen echte bijdrage leveren aan het welzijn. Ook het gebrek aan aandacht voor de vernietiging van natuurlijk kapitaal is een belangrijk tekort in het instrument dat het BNP vormt. Er bestaan ondertussen wel heel wat initiatieven om nieuwe indicatoren te ontwikkelen – er zijn landen zoals Bhutan die een eigen meetinstrument hebben in functie van ‘algemeen geluk’ - maar als het erop aankomt, is het vaak nog steeds louter het BNP dat gebruikt wordt om te weten hoe het eraan toegaat in een land.

De fetisj van de economische groei is echter een achterhaalde idee om onze economie mee te sturen. We hebben nood aan een alternatief kader waarbinnen we duurzaam kunnen produceren en op een duurzame manier handel kunnen drijven. Hoewel ecologische economie een denkkader is dat zeker niet voltooid is, reikt het toch al een aantal kapstokken aan die onze macro-economische aanpak kunnen bijsturen.

15

Het alternatieve model waarvoor ecologische economie staat, is een economie die niet alleen borg staat voor duurzame productie, maar ook voor een rechtvaardige verdeling van de welvaart. Want wie ervan uitgaat dat economische groei beperkt is, moet tegelijk bekijken hoe hij de koek tussen de actoren zal verdelen. Daarom pleit de ecologische economie voor een model in 3 stappen: bepaling van een duurzame schaal waarop de economie kan worden georganiseerd, rechtvaardige verdeling, efficiënte allocatie. Terwijl de gangbare economie haast uitsluitend focust op de derde stap, pleit het model van ecologische economie voor een ruimer aantal doelstellingen - en wat belangrijk is: in de juiste volgorde!

Duurzaam schaalniveau

Het gepaste productieniveau bepalen is een belangrijke stap in de ecologische economie. In eerste instantie moet beslist worden op welke basis het schaalniveau wordt opgelegd. Dat kan op bronniveau, of dus op basis van de verbruikte hoeveelheden. Maar het zou ook kunnen op 'sink'-niveau, op basis van de veroorzaakte vervuiling dus, vergelijkbaar met de rechten om bepaalde hoeveelheid CO₂ uit te stoten. Daly gaat ervan uit dat het efficiënter is om te werken aan de bron, dus vanuit de hoeveelheid die verbruikt wordt⁹. Die beperking op de exploitatie van grondstoffen komt uiteraard in conflict met het eigendomsprincipe. Daly pleit er niet voor om het eigendomsprincipe te beperken, wel om de toelating tot exploitatie van grondstoffen in de tijd te beperken. Vervolgens moet onderzocht worden op welke manier we die productiecapaciteit verdelen onder de verschillende producenten.

Dat zou in principe kunnen via taksen, vergelijkbaar met ons principe van bijvoorbeeld de milieuhetfing op water. Op die manier wordt de kostprijs verhoogd, en vervolgens daalt ook de vraag. Maar vermits vraagcurves nooit perfect gekend zijn, pleit Daly voor een sturing via het instrument van opgelegde quota.

Rechtvaardige verdeling

In een tweede stap is het noodzakelijk om de gecreëerde welvaart op een rechtvaardige manier te herverdelen. Daly maakt hierbij een onderscheid tussen inkomen dat gerealiseerd wordt op basis van arbeid, winst ten gevolge van ondernemerschap, intrest als vergoeding voor kapitaal en rente voor natuurlijke rijkdommen⁹. Vooral de herverdeling van die rente is relevant, omdat ze rechtstreeks in relatie staat met het duurzame schaalniveau dat is vastgelegd voor een economie. Er bestaan verschillende instrumenten voor de herverdeling zoals de klassieke taksen op het ontginnen van natuurlijke rijkdommen. Dat bestaat bij ons, maar bijvoorbeeld ook in Alaska voor de ontginning van aardolie, waarbij de inwoners een soort grondstoffendividend krijgen.

Ook bij het bezit en benutten van grond spreken we van rente. De inkomsten ervan kunnen worden herverdeeld via belastingen, maar ze kunnen ook onrechtstreeks herverdeeld worden door bijvoorbeeld maximale pachtvergoedingen op te leggen. In elk van de gevallen is het van belang om te beschikken over een sterke en efficiënte overheid die met een minimum aan transactiekosten de herverdeling kan organiseren. De ideeën van de ecologische economie lopen hier parallel met het concept van 'geonomics', een stroming in de economie die

ervan uitgaat dat de rente op natuurlijk kapitaal de basis moet vormen van een mechanisme voor herverdeling tussen de bevolking¹⁵.

Naast de herverdeling binnen landen is er natuurlijk ook het aspect van de internationale rechtvaardige verdeling. De huidige ongelijke verdeling van de milieugebruiksruimte tussen Noord en Zuid is een kwestie die we niet uit de weg kunnen gaan. Want een billijke verdeling is zonder meer een kritische succesfactor om het vastgelegde schaalniveau voor de economie aan te houden. Extreem arme of uitgebuite mensen liggen niet wakker van duurzaamheid, ze denken in functie van hun overleven. En dus is het niet alleen rechtvaardig, maar ook noodzakelijk tout court dat een billijke verdeling van de welvaart deel uitmaakt van het economisch model dat we hanteren.

Tegelijk moet daarbij een afweging worden gemaakt van wat we op korte termijn willen verbruiken en wat we willen overlaten voor toekomstige generaties. Het is duidelijk dat deze afweging geen louter economische aan gelegenheid is. Onderbouwing op basis van wetenschappelijke inzichten is noodzakelijk, en politieke besluitvorming moet zorgen voor implementatie en een democratische controle.

Efficiënt benutten van de beschikbare middelen

Pas in derde instantie komt de efficiënte aanwending van middelen aan de orde. In de gangbare economie is dat het thema bij uitstek. In de ecologische economie komt het pas op de derde plaats, maar dat betekent niet dat het niet belangrijk is. Integendeel.

Daly stelt hierbij dat het in eerste instantie aan de overheid is om de afweging te maken tussen de publieke goederen en marktbaar goederen, hij noemt dat de macro-allocatie. Zo is het bijvoorbeeld aan de overheid om uit te maken welke hoeveelheid beschikbare grond benut wordt voor publieke goederen zoals bos en natuur en welke ze voorziet voor de productie van marktbaar hout, vezels of voedsel.

Vaak is de exploitatie een lokale aangelegenheid, maar een aantal grondstoffen en ecosysteemdiensten zijn in het belang van een groot aantal landen. En het is moeilijk om die op elkaar af te stemmen vanwege de verschillende niveaus van beslissen. Een mogelijke oplossing bestaat in het systeem van internationale betalingen voor ecosysteemdiensten. Dat dit niet louter een theoretisch principe is, bewijst het recente initiatief van Ecuador. In ruil voor een betaling door de internationale gemeenschap sparen zij een stuk belangrijk regenwoud en wordt de ontginning

van de onderliggende aardolie afgeblazen¹⁶.

Naast de macro-allocatie, de afweging dus tussen publieke goederen en marktbaar goederen, blijft uiteraard het efficiënt inzetten van arbeid en grondstoffen uiterst belangrijk. De principes van de gangbare economie tellen op dat vlak ook in de ecologische economie. Maar meer nog dan in de gangbare economie focust de ecologische economie op het belang van een goede technische efficiëntie: de beperking van het gebruik van schaarse grondstoffen.

Gangbare economen focussen voornamelijk op de efficiënte aanwending (het efficiënt gebruik) van schaarse middelen om zoveel mogelijk nut of welvaart te realiseren. Ze veronderstellen hierbij dat die welvaart onbeperkt kan groeien.

Maar vooral die laatste veronderstelling wordt door de ecologische economen in twijfel getrokken.

Daly maakt hiervoor de vergelijking met het laden van een schip. Het is belangrijk om dit optimaal en efficiënt te doen, je moet ervoor zorgen dat het schip evenwichtig geladen is en zo. Maar als je het maximale laadvermogen van het schip ook maar een beetje overschrijdt, dan zinkt het sowieso, efficiënt geladen of niet. De ecologische economen trekken dus niet in twijfel dat het schip evenwichtig geladen moet worden, maar ze letten wel extra op het laadvermogen⁹¹

Ecologische economie toegepast op de landbouw

Wervel pleit al meer dan 20 jaar voor een rechtvaardig inkomen voor de boer en tuinder. Alleen met eerlijke prijzen voor de boer kunnen we evolueren naar een landbouw die ecologisch verantwoord is. Die eerlijke prijs linkt Wervel systematisch aan het beperken van de productie. Verbeek, één van de inspiratoren van Wervel, formuleert het als volgt: "Het prijsmechanisme alleen werkt altijd verkeerd. Bij hogere prijzen zien boeren zich uitgenodigd om meer te produceren, bij lagere prijzen zien zij zich gedwongen om meer te produceren... Er is dus een tweede sleutel nodig, er dienen productieplafonds te worden ingesteld. Dat kan per boer, per hectare, per produkt, per regio, per land..."¹⁷

Essentieel is dus dat rechtvaardige prijzen altijd gekoppeld worden aan productiebeperkingen, maar we vertrokken wel vanuit een eerlijk inkomen en een rechtvaardige prijs, en kwamen zo terecht bij de noodzaak van productiebeperkingen.

De inspiratie die het concept van de ecologische economie ons biedt, maakt dezelfde oefening, maar in een andere volgorde. Daar komen we in eerste instantie terecht bij de opgelegde hoeveelheden, omdat de ecologische economie uitgaat van de draagkracht van het ecosysteem. Vervolgens kunnen we die productiecapaciteit verdelen onder regio's en producenten. En pas in derde instantie komt het prijzenmechanisme op de propen.

Duurzaam schaalniveau

Er bestaan verschillende vormen van productiebeheersing¹⁸. Sommige zijn geïnspireerd door milieutechnische overwegingen. Een voorbeeld daarvan zijn de nutriënt-emissie-rechten of NER's in Vlaanderen. Die beperken de groei van de veestapel in Vlaanderen. Andere vormen van productiebeperking zijn eerder economisch geïnspireerd. Voorbeelden daarvan zijn de verplichte braakregeling in de jaren '90 in Europa en de VS of de melkquota in de Europese Unie.

De meeste van deze vormen van productiebeheersing zijn vastgelegd op regionaal of nationaal niveau. Ze veronderstellen dus dat individuele landen een zekere autonomie hebben om hun productie te organiseren, maar ook dat ze de soevereiniteit hebben om hun grenzen indien nodig af te schermen. Wervel, maar ook andere ngo's, spreken in dit verband over voedselsoevereiniteit. Daly stelt eigenlijk hetzelfde. In plaats van de huidige globalisering waarbij landen hun autonomie op een aantal terreinen (vrijhandel) verliezen, pleit hij voor internationalisering. Dat is dus niet het op zichzelf terugplooiën van economieën, maar wel een uitwisseling waarbij beslissingsbevoegdheden op het geschikte niveau kunnen worden genomen.

De nationaal of regionaal vastgelegde productie-volumes worden dan verdeeld onder de marktdeelnemers.

In het geval van de melkquota in Europa is dat voornamelijk gebaseerd op historische basis. Er zijn echter verschillende vormen van toekenning van quota mogelijk. Die kan variëren van volledig vrije verhandelbaarheid, tot verkoop via quotumbeurzen of een quotumfonds zoals we dat in België kennen. Een belangrijk nadeel van verhandelbare quota is echter dat die productierechten vaak zeer duur worden. Voor startende boeren is dit een grote investering die sterk doorweegt op de kostprijs. En uiteindelijk is niemand daarmee gebaat.

In de Europese Unie is beslist om de melkquota vanaf 2015 stop te zetten. Wervel is ervan overtuigd dat dit een historische vergissing is²⁰ omdat quota een belangrijke meerwaarde kunnen betekenen. Het Nederlandse LEI concludeerde aan de hand van een scenario-analyse dat productiebeheersing zowel de toegevoegde waarde van de landbouwsector kan verhogen, als het inkomen voor de boeren.

Gekoppeld aan vormen van productiebeheersing kunnen bovendien de premies aan de landbouw drastisch verminderen, waardoor er ook een grote besparing ontstaat voor het overheidsbudget. Het systeem leidt in de Nederlandse studie wel tot iets hogere consumentenprijzen²⁰. Maar misschien is dat nog zo gek niet, als je weet dat de prijzen van voedsel absoluut niet meegeëvolueerd zijn met de index voor consumptiegoederen.

Ook in de praktijk blijkt dat dit systeem heel wat voordelen biedt voor de landbouw.

In Europa is het systeem wat vastgelopen, onder andere omdat de geproduceerde hoeveelheden nog onvoldoende afgestemd waren op de interne consumptie. Maar het is niet omdat het Europese quotumsysteem onvoldoende werkte, dat het niet kon worden bijgestuurd. De Zwitsers hebben dat wel gedaan. Zij hebben hun quotumsysteem aangepast van individuele quota naar aanbodsuring op het niveau van de producentengroeperingen²¹. Dat is zeker niet perfect, maar essentieel is wel dat er een systeem van productiebeheersing overeind blijft.

Ook Canada kent al jaren een afgeschermd markt voor zuivel, met toekenning van productiequota. En hoewel ook daar de prijzen voor quota een probleem zijn, heeft het systeem duidelijk zijn merites. Recent liet Jacques van Outryve een Canadees landbouwer aan het woord in Boer en Tuinder²². Die vatte het als volgt samen: “Canadese melkveehouders kunnen Canada van voldoende melk voorzien, zonder dat dit de overheid geld hoeft te kosten. Geen subsidies! ‘Supply management’ geeft producenten een stabiel inkomen. Bovendien betalen de consumenten niet meer. Uit een vergelijkende studie blijkt dat Canadese consumenten in de winkel minder voor hun melk betalen dan in de VS of Nieuw-Zeeland, met name 1,25 CAD/ liter of 0.80 euro. Het aandeel dat naar de producent gaat, is bovendien hoger, met name 50% in plaats van 20% in de VS.

Niets dan lof dus voor het Canadese systeem. Maar onder druk van de multinationals wil de rest van de wereld wel dat de Canadese markt ook geopend wordt voor import van zuivel.”

Er zijn dus heel wat mogelijkheden om het schaalniveau van de economie, de geproduceerde hoeveelheden, te sturen. De concepten van productiebeheersing zijn niet louter theoretische scenario's. De meeste vormen zijn echter eerder vanuit economische invalshoek geïnspireerd. In de ecologische economie is de invoering van een duurzaam schaalniveau in eerste instantie gebaseerd op de ecologische draagkracht van een regio of van de aarde in zijn geheel. In beide gevallen is het resultaat hetzelfde. Via een tussenkomst van de overheid moet een systeem uitgewerkt worden dat het productieniveau op een duurzaam schaalniveau vastlegt. Maar terwijl dit vanuit louter economische invalshoek eerder kan worden beschouwd als een optie, ziet de ecologische economie deze stap als een noodzakelijke voorwaarde.

Rechtvaardige verdeling

Voor de ecologische economie is het essentieel dat er een eerlijke verdeling in het economisch systeem “ingebakken” zit. Een concreet voorbeeld van een ongewenst effect is het installeren van visquota in Nieuw-Zeeland in de jaren '80. Het opstarten van verhandelbare visquota was zeer effectief om de vispopulatie te herstellen. Maar het resultaat was wel dat de verhandelbare visquota grotendeels in handen kwamen van enkele grotere bedrijven, precies die bedrijven die aan de oorsprong lagen van de overbevissing. Kleinere vissers en de inheemse bevolking werden zo uit de markt geprijsd, hoewel ze jarenlang duurzaam gewerkt hadden.

Een rechtvaardige verdeling van de geproduceerde hoeveelheden is dan ook geen sinecure. Het is een zeer complex gegeven. Wervel pleit in elk geval voor productierechten met een zeer lage kost of zelfs zonder kost²³. Het is in eerste instantie aan

de overheid om een billijk systeem voor toekenning van de productierechten uit te werken. Alleen zo kunnen de transactiekosten van het systeem onder controle worden gehouden.

Nog moeilijker wordt het om een rechtvaardige verdeling te organiseren als de impact van de productie verder reikt dan de grenzen van een regio of land. Een heel concreet voorbeeld is dat van de veehouderij in Vlaanderen. Er is een heel duidelijke link tussen de bijna grondloze veehouderij bij ons en de ontginning van tropisch bos in Brazilië²⁴. Zowel in Vlaanderen als in Brazilië is dit een kwestie van grond, enerzijds voor mestafzet, anderzijds voor sojaplantages. Daar heeft de individuele boer in Vlaanderen geen 'schuld' aan²⁴, maar het systeem is wel nefast. Alleen een sterke overheid van soevereine landen kan hier tussenbeide komen om recht te doen aan wat door winst maximalisatie scheefgetrokken werd.

Er bestaan wel mogelijkheden om hierover afspraken te maken tussen de landen en regio's. Net zoals met aardolie in Ecuador, is het mogelijk om een vergoeding uit te werken voor het niet ontginnen van tropisch bos. Deze oefeningen zijn uiterst moeilijk, maar we kunnen ze niet vermijden. De vergoeding voor dit soort van ecosysteemdiensten moet in rekening gebracht worden voordat de derde stap gezet kan worden in het model van de ecologische economie.

Efficiënt benutten van de beschikbare middelen

Ook in de ecologische economie zijn er ondernemers die de productie zo efficiënt mogelijk organiseren om winst te maken. We willen heel expliciet benadrukken dat winst volledig past in het concept van de ecologische economie; alleen is het kader en de beweegruiimte misschien wat kleiner.

Technische efficiëntie

De ecologische economie benadrukt sterk het efficiënt gebruik van grondstoffen. Niet alleen de efficiëntie op basis van monetaire opbrengst is aan de orde. Ook het maximaliseren van het nut of de opbrengst met zo weinig mogelijk input is een belangrijke indicator. Grotendeels is dat wat landbouwers momenteel al doen: zo veel mogelijk verdienen, met een gegeven melkquotum of met een areaal grond dat in Vlaanderen nauwelijks uit te breiden is. Maar soms wordt dat over het hoofd gezien. Zo wijst Martinez-Alier, één van de grondleggers van de ecologische economie, er in zijn boeken op dat de energetische efficiëntie van de moderne landbouw veel slechter is dan die van de traditionele landbouw²⁵. En dat is uiteraard nefast. Het huidige landbouwbeleid heeft daarvoor onvoldoende aandacht.

Dat geldt uiteraard voor de gangbare landbouw, maar ook de biolandbouw mag efficiëntie van de ingezette grondstoffen niet uit het oog verliezen. Het is een bekende zwakke plek van de biosec-

tor dat bijvoorbeeld energieverbruik per hectare wel lager is dan in de gangbare sector, maar per kilogram product is dat niet altijd het geval. Wie gefragmenteerd naar de biolandbouw kijkt, komt zo soms tot vreemde conclusies²⁶. De biolandbouw kijkt uiteraard met een meer geïntegreerde blik, rekent ook indirect verbruik van energie mee voor bijvoorbeeld de productie van soja op andere continenten, maar dat belet niet dat efficiëntie van de ingezette schaarse grondstoffen een belangrijk criterium blijft. Ook in de biosector.

Olivier De Schutter, rapporteur van de Verenigde Naties, benadrukt ook sterk datzelfde pleidooi voor een landbouwmodel met beperkte externe inputs²⁷. Men spreekt in dat verband over het model van de agro-ecologische landbouw. Dat verwijst zowel naar het theoretische principe als naar de praktijk van miljoenen meestal kleinschalige landbouwers, die vrij intensieve landbouwmodellen toepassen. Het komt erop neer dat dit type landbouw duurzaam probeert te werken met een grote diversiteit aan gewassen, introductie van vlinderbloemige en houtige gewassen in het systeem, maar ook met een duidelijke plaats voor de veehouderij in het model. Er wordt maximaal ingezet op gesloten kringlopen. De Schutter verwijst hierbij naar groot-schalig onderzoek van onder anderen Jules Pretty, waarin aangetoond werd dat agro-ecologische landbouw tot 79% meer opbrengsten genereert²⁷. Dat zijn technische resultaten, het is dan natuurlijk nog een kwestie om die te vermarkten tegen een faire prijs.

Marktprincipes

Het is en blijft aan de boeren als ondernemers om zo efficiënt mogelijk te werken. Vanuit de principes van de ecologische economie is het dan ook niet

de bedoeling om expliciete keuzes te maken voor kleinschalige of eerder grotere ondernemingen. Het zogenaamde familiaal landbouwbedrijf heeft ongetwijfeld zijn voordelen en hoeft wellicht niet onder te doen als het gaat over efficiëntie. Maar het kent uiteraard ook zijn grenzen en is misschien qua sociale duurzaamheid ook niet onbesproken. Want vroeg of laat wordt elke boer wel eens ziek of wil hij enkele dagen op vakantie. En dan zijn er misschien wel interessantere bedrijfsmodellen. Maar die keuze laten we aan de boer als ondernemer. De ecologische economie pleit voor een duidelijke sturing van het schaalniveau en de verdeling van de welvaart. Maar er blijft hoe dan ook een zekere ondernemersruimte.

Faire prijs

Wat de ecologische economie niet rechtstreeks benadrukt, is dat de marktprijs niet per definitie een faire prijs is. We gaan ervan uit dat de prijs die landbouwers ontvangen voor hun product minstens de kostprijs en een rechtvaardig loon moet dekken. Het begrip 'rechtvaardige prijs' heeft in de zeventiende-achttiende eeuw plaats moeten maken voor het concept van de marktprijs, die men ook wel de 'normale' of 'natuurlijke' prijs ging noemen²⁸. Maar tot die tijd was het concept van een rechtvaardige prijs een courant concept dat tot ver in de geschiedenis zijn wortels vindt. Door de invloed van Aristoteles op de kerkvader Thomas van Aquino werd het idee van een rechtvaardige prijs een onderdeel van het middeleeuwse religieuze denken. Op straffe van uitstoting uit de gemeenschap konden mensen er niet te erg van afwijken. Wanneer mensen het vermoeden hadden dat de winst van de handelaar belangrijker was dan de rechtvaardige prijs voor zijn goederen, kon dit

tot protest en verzet leiden. De vele vormen van oproer en rellen rond de rechtvaardige prijs van graan in de vroegmoderne tijd getuigen daarvan²⁸.

In de landbouw van de twintigste en eenentwintigste eeuw is het een oud zeer dat de prijs die boeren voor hun product ontvangen niet volstaat om een valabel inkomen te verwerven. De grillen van de landbouw- en voedselmarkten liggen ongetwijfeld mee aan de basis daarvan.

Dat is eigen aan de landbouw, niet alleen wegens de klimatologische aspecten, maar ook door de scheve verhouding tussen de talrijke kleine ondernemingen en hun afnemers. Op die manier ontstaan onrechtvaardige verhoudingen die ertoe leiden dat boeren onvoldoende vergoed worden voor de geleverde inspanningen. Dat is strijdig met het tweede principe van de ecologische economie. In tegenstelling tot de middeleeuwen hebben wij nu wel objectieve criteria om die rechtvaardige minimumprijs te bepalen. Maar het is momenteel alleen in de kringen van fairtrade, dat die gehanteerd wordt. En dat is momenteel nog bijna exclusief voor boeren uit het Zuiden, en op relatief kleine schaal.

Om de rechtvaardige verdeling in het systeem van ecologische economie waar te maken, is het dus noodzakelijk om de landbouwers via de mechanismen van fair trade een minimumprijs te garanderen. Dat is mogelijk, zonder automatisch terecht te komen bij productieoverschotten, omdat we ervan uitgaan dat er een systeem van productiebeheersing aanwezig is.

Die productiebeheersing moet dus afgestemd worden op de vraag, maar zoals in eerste instantie gesteld, ook op de draagkracht van het ecosysteem. En door die link te leggen, tillen we het concept van minimumprijs meteen op tot boven het

louter economische. In de principes van fair trade, is het immers van belang om naast die economische aspecten ook een duidelijke meerwaarde op andere aspecten van duurzaamheid na te streven.

Ecosysteemdiensten

Het is en blijft dus de bedoeling dat boeren zo veel mogelijk inkomen halen uit de verkoop van hun producten via de markt. Maar voor de vergoeding van niet marktbaar goederen kan de overheid een systeem voorzien van betalingen voor ecosysteemdiensten. Een bekend voorbeeld daarvan zijn de betalingen in Europa voor de zogenaamde agro-milieumaatregelen. Dat zijn vergoedingen die boeren bijvoorbeeld ontvangen voor het onderhoud van het landschap. Hoewel de hoge transactiekosten hierbij sterk in de gaten gehouden moeten worden, is dit wellicht de enige manier van een eerlijke verloning.

Conclusie

Wervel pleit, samen met heel wat andere actoren, al jaren voor een landbouwbeleid dat ecologische en economische aspecten geïntegreerd aanpakt. Om ecologisch verantwoord aan landbouw te doen, zijn rechtvaardige prijzen nodig. Wervel koppelt die systematisch aan productiebeheersing.

Het kader van de ecologische economie biedt hiervoor een stevige onderbouwing. Omdat de economie zich in dat model per definitie afspeelt binnen de krijtlijnen van de ecologische draagkracht van de aarde, wordt de fetisj van de economische groei losgelaten. Een duurzaam schaalniveau, rechtvaardige verdeling en het efficiënte gebruik van de schaarse grondstoffen komen in de plaats. Het is een andere aanpak van de markt, maar ook voor ecologische economen is de markt het instrument voor de confrontatie tussen aanbieders en afnemers, tussen producent en consument. In die zin is ecologische economie niet anti-economisch. Het sympathiseert niet met anti-economisten die geld willen afschaffen, schaarste bestempelen als een uitvinding, of die vinden dat al wat de natuur ons biedt, gratis moet zijn⁹.

Ecologische economie pleit wel voor een stevige tussenkomst van de overheid. Die mag niet zo maar toekijken hoe de economie zich vastrijdt in zijn eigen groeidwang. Zowel op het niveau van productiebeheersing als voor het garanderen van faire marktprijzen, is er een sterke overheid nodig. Het belang van dat aspect is niet te onderschatten. Maar daartegenover staat dat dit model het wellicht mogelijk zou maken heel wat te besparen op het niveau van directe inkomenssteun.

1. Fukuyama F., *Het einde van de geschiedenis en de laatste mens*, Uitgeverij Contact, Amsterdam 1992.
2. Stiglitz, J.E., *The ideological crisis of Western Capitalism*, Project Syndicate 2011, <http://www.project-syndicate.org/commentary/stiglitz140/English>.
3. Vandaele J., *Boze broze wereld*, MO mondiaal magazine, december 2011.
4. Jackson T., *Welvaart zonder groei, Economie voor een eindige planeet*, Utrecht 2010.
5. Jones P.T., De Meyere V., *Terra Reversa, de transitie naar rechtvaardige duurzaamheid*, EPO, Antwerpen, 2010
6. Wervelkrant, *2013 in zicht, op weg naar een duurzame voedselproductie?*, juni 2009.
7. Haentjens W., *Het Europees landbouwbeleid nu en na 2013*, op basis data Eurostat, 12 mei 2011
8. VRIND 2011, *Vlaamse Regionale indicatoren*, Vlaamse Overheid
9. Daly H.E., Farley J., *Ecological economics, principles and applications*, Island Press, Washington, 2011
10. Van der Ploeg J.D., *The New Peasantries, Struggels for autonomy and sustainability in an era of empire and globalisation*, Eartscan, London 2008
11. Fresco L. O., *Nieuwe Spijswetten, over voedsel en verantwoordelijkheid*, Amsterdam, 2006
12. Maréchal A., *Ecologische economie, Een kwestie van transformatie*, in 'Welvaren zonder Groei', Crosstalks Vrije Universiteit Brussel, 2011
13. Jones P.T., Jacobs R., *Terra incognita, Globalisering, ecologie en rechtvaardige duurzaamheid*, Gent, Academia Press, 2006
14. Max-Neef M.A., *Desarollo a escala humana*, REDES, Montevideo 1993
15. Smith J.J., *Geonomics, Tracking Rents to New Public Revenue Policies*, www.progress.org, juli 2010
16. Louage L., *Groen goud voorlopig gered, Olie in Yasuni nationaal park in Ecuador blijft onder de grond*, De Standaard, 9 januari 2011
17. Verbeek H., *In Boeren handen, voor een rechtvaardige en verantwoorde landbouw*, KOK Agora, Kampen 1989
18. Wervel, *Productiebeheersing: analyse en konkrete voorstellen*, december 2002
19. Wervel, *Afschaffing van de melkquotering: een historische vergissing?*, juni 2007
20. Veenendaal, P.J.J., *Productiebeheersing als alternatief voor het EU-landbouwbeleid; een verkenning van de gevolgen van meer marktingrijpen voor de EU-landbouw*, Den Haag, Landbouweconomisch instituut Publicatie 1.32, 1997
21. Vandepoel G., *Afgeschermden markten garanderen hoge melkprijs*, in Boer en Tuinder, 29 januari 2010
22. Van Outryve J., *Canadees landbouwbeleid laat keuze aan de sector*, in Boer en Tuinder, 10 november 2011
23. Wervel, *Productiebeheersing: analyse en konkrete voorstellen*, februari 2004
24. Vankrunkelsven L., *Kruisende schepen in de nacht, Soja over de oceaan*, Dabar-Luyten, Heeswijk 2005
25. Martinez Alier J., Schulupmann K., *La ecología y la economía*, 1991
26. Slobbe R., Monteny A., Wijnands F., *Perspectief op duurzaamheid, De Biologische landbouw bekeken*, Wageningen UR, 2011
27. De Schutter O., *Agroecology and the right to food*, Report presented at the 16th Session of the United Nations Human Rights Council, <http://www.srfood.org/index.php/en/documents-issued>, december 2010
28. Achterhuis H., *De utopie van de vrije markt*, Lemniscaat, Rotterdam, 2010
29. Vervloet D., Van Gijsegem D. Bergen D., *Maatschappelijk verantwoord ondernemen en groene groei: springplanken naar duurzaamheid?*, Brussel, 2012

Deze brochure is een uitgave van Wervel, VZW., juni 2012.
Gebruik van deze tekst is toegelaten
mits bronvermelding en kennisgeving via info@wervel.be.

Doorgepraat en uitgewerkt vanuit de themagroep 'Landbouwbeleid'.

Auteur: Bavo Verwimp.

Een ingekorte versie verscheen als bijlage in de Wervelkrant van juni 2012.

De brochure kan besteld worden aan 3 euro
bij Wervel, Edinburgstraat 26, 1050 Brussel,
info@wervel.be, 02/893.09.60, www.wervel.be
Inlichtingen over de themagroep landbouwbeleid
kunnen op hetzelfde adres bekomen worden.

Abonneer je gratis op de Wervelkrant via www.wervel.be/lists
of schrijf je in op updates over de kempcampagne,
agro-ecologie & agroforestry, eiwittransitie, fair trade lokaal,
landbouwbeleid, persberichten.

Werkgroep voor Rechtvaardige en Verantwoorde Landbouw vzw

Edinburgstraat 26

1050 Brussel

02 893 09 60